

Caroline Grasmeijer

Een modelcompositie

Analyseren van een creatief schrijfproces

Creativiteit in het maakproces van eigen composities van muziekdocenten is soms een magisch, ongrijpbaar gebeuren. Maar naast een muze, zijn er factoren die het proces mede bepalen. Bij zowel de docent als de leerlingen.

Op allerlei gebieden naast de kunstwetenschappen is er onderzoek gedaan naar creativiteit, bijvoorbeeld in neurowetenschappen, biologie, economie, filosofie, sociologie.

Creativiteit heeft te maken met de persoon, het product en het proces. Over de eerste twee zaken is veel geschreven. Creativiteit analyseren in het proces is van een andere orde. Het is mogelijk om een slecht gewaardeerd creatief product te hebben, maar tegelijk wel een interessant creatief proces.

Door middel van interviews, biografieën, historisch materiaal en observaties kunnen data verzameld worden waarmee je een creatief proces kan analyseren.

In een creatief proces spelen een aantal zaken mee. Allereerst de persoonlijke kwaliteiten die een artistiek persoon bezit. Tien jaar training is het tweede; het werken aan vaardigheden mag niet onderschat worden. De factoren die een creatieve proces beïnvloeden worden wel de ingrediënten genoemd. En dan zijn er nog de fases die te onderscheiden zijn in het creatieve proces.

Wanneer je fases herkent in een creatief proces kun je 'blokkades' makkelijker herkennen en voorkomen. Nirav Christoph, Lector Theatrale Maakprocessen HKU, heeft verschillende theorieën samengevoegd tot het zogenaamde 'fasemodel'.

Flower & Hayes hebben in 1980 een 'writing process model' vastgesteld. Dit gaat over het herkennen van de ingrediënten van schrijfprocessen. Daniela Moosmann, dramaturg en onderzoekster bij de HKU, heeft dit model uitgebreid. Een model als dit kan helpen om zicht te krijgen op een creatief proces om er vervolgens meer sturing aan te kunnen brengen.

Jochem Naafs, dramaturg en onderzoeker bij de HKU, koppelt het fasemodel aan het ingrediëntenmodel.

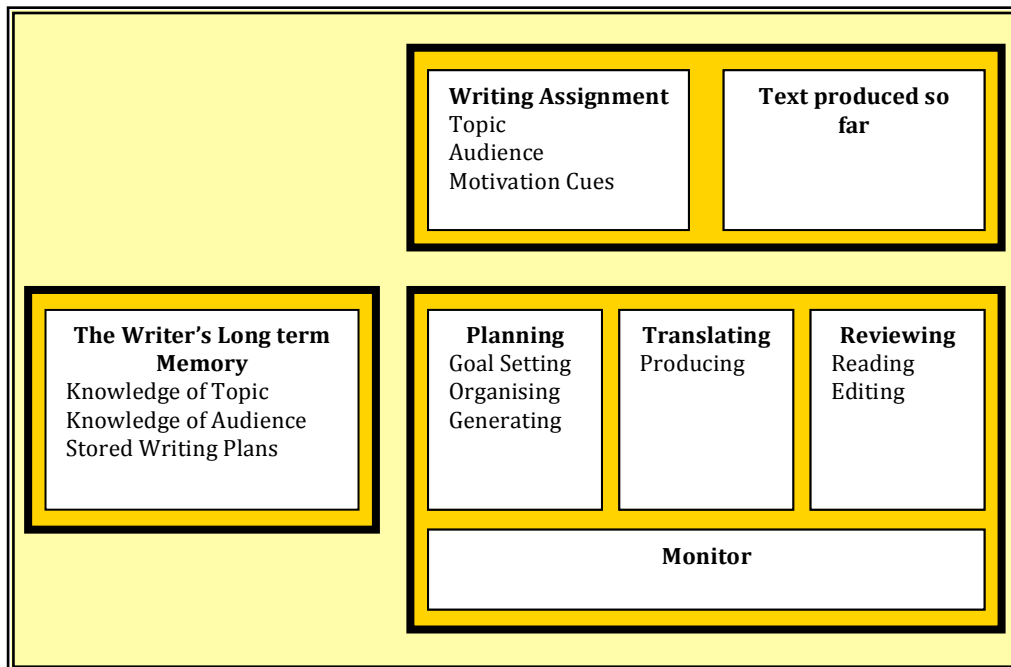
Een analysemodel is geen recept voor creativiteit, maar biedt wel een manier om een creatief proces te analyseren en interpreteren.

In het muziekonderwijs wordt continu gewerkt met creatieve processen. Wanneer leerlingen studeren op een speelstuk, met bodypercussie bezig zijn of eigen teksten schrijven, zijn zij onbewust een proces ingestapt.

Het analyseren en interpreteren hiervan is ook dagelijks aan de orde. Een muziekdocent moet een mening geven over vorderingen in het maakproces en dit beoordelen.

Naast het beoordelen of een leerling zich aan de opdracht heeft gehouden, waar doorgaans in heldere beoordelingskenmerken of competenties aan vast zitten, staat ook de creativiteit ter discussie. Creativiteit in een proces kan door middel van het ingrediëntenmodel makkelijker aan het licht komen.

Een creatief maakproces van een kunstenaar wordt bepaald door een aantal factoren die we hier ingrediënten noemen. Aan de hand van het model kan je zien waar een kunstenaar zijn/haar gedachten op richt. Niet in ieder maakproces zijn alle ingrediënten aanwezig, hebben ze dezelfde benamingen, en verloopt het proces op dezelfde manier. Hieronder richten we ons op een schrijfproces.

In bovenstaand model van Flower & Hayes zijn er drie gebieden te onderscheiden, waar de aandacht van een schrijver zich op kan richten. Bovenaan de taakomgeving, links het langetermijngeheugen en rechts de cognitieve schrijfprocessen. De schrijver schakelt met zijn aandacht voortdurend tussen deze onderdelen en tussen de ingrediënten die deel uitmaken van deze onderdelen. In bovenstaand model zijn alle werkzame ingrediënten uit een schrijfproces aangegeven, maar het verloop van de aandacht kan je hier niet in lezen. Er is geen aanbevolen route om het proces te doorlopen, dit is voor iedereen verschillend.

Het ontwerpen van een eigen compositie komt in de examenklassen muziek vaak aan bod. Zo ook in havo 5 van de GSR te Rotterdam. De leerlingen kregen uitleg over de specifieke opdracht en een stappenplan voor componeren aangereikt. In dit stappenplan mochten ze zelf de volgorde bepalen met de aantekening dat het zinvol was om ze wel allemaal door te lopen. Bijvoorbeeld het bepalen van een thema, het zoeken van inspiratiebronnen, een akkoordenschema ontwerpen voor het refrein en het schrijven van tekst. Hieronder kan je volgen waar de leerlingen hun aandacht bij het schrijven, componeren achtereenvolgens op richten: op hun taak, de planning, hun geheugen etc.

Monitor: 3^e persoon spreekt

Heb echt nog geen inspiratie

Planning: ordenen

Noem dingen op met muziek

Iets met noten haha

Writing assignment: terug naar 1^e idee

Wel in het Engels

Planning: ordenen

Notes haha

G sleutel muzieksleutel chicky

Observatie is een manier om inzicht te krijgen in een creatief proces. Tijdens een muziekles heb ik de leerlingen geobserveerd terwijl ze aan het componeren waren. Zonder iets te zeggen ben ik in de buurt gaan zitten en heb alles genoteerd wat gezegd werd. Iedere groep heb ik op deze manier tien minuten gevolgd.

Translating: schrijven

In het water staat een prullenbak – speelt

Die zit echt hartstikke vol – speelt

En daar staat ie helemaal alleen – speelt

Review: inhoud beoordelen

Ja dat is wel iets, maar of dat nou

Of dat nou iets is om over te gaan zingen Menno

Monitor: 3^e persoon

Maar ik kan geen zinnige tekst verzinnen

Writing assignment: onderwerp, bedoelingen, normen

De volgende keer zegt mevrouw moet de tekst wel zinnig zijn dan

Ik kan wel horen dat ze dat opschrijft

Translating: schrijven

Ok er loopt in de verte een meisje over straat – speelt

Een meisje waar ik heel graag mee praat – speelt

Review: vorm beoordelen

Wat rijmt er op ja, dat kan niet

Translating: schrijven

Ze woont in Appelscha

Ja vla, we eten samen bananen vla

Long time memory: ervaring, opvattingen, stored writing plans

Aardbeien vla zou ik doen dat is romantischer – speelt

Vervolgens heb ik de zinnen van de leerlingen in het model van Flower & Hayes geplaatst. De complete analyse heb ik meegenomen naar de volgende les en daar aan de leerlingen voorgelegd. De leerlingen kregen uitleg over het fasemodel en het ingrediëntenmodel. In de groepen hebben ze genoteerd welke fases van Nirav Christoph bij hen al de revue waren gepasseerd en in welke fase ze nu dachten te zitten. De analyse was gemaakt aan de hand van het ingrediëntenmodel. De leerlingen moesten turven hoe vaak ze in ieder blok waren geweest, iedere zin had tenslotte een ingrediënt toegewezen gekregen. En toen kwam de interpretatie van de leerlingen.

Writing assignment: voornemen van wachten, normen

wacht ff hoor

Bram

Review: inhoud beoordelen

dus we hebben dat van tudutududu

en dan te te te toch

ja best

Writing assignment: persoonlijke normen

jongens even stil

Translating: produceren

1234 1234

zo Bram

dus – speelt

Plannen: ordenen

waar doen we het nou

vanaf waar doen we het nou

vanaf die twee keer en dan nog de solo

zo iets

Planning: bedoelingen van de schrijver

niet te snel

hij moet ts ts ts – speelt

dat is te snel

even ts ts ts – speelt

Writing assignment: motivatie

wel nice dat je het met de base doet

thanks

Een groep concludeerde dat ze veel in het blok van 'review' en 'writing assignment' zaten. Ze vonden dat ze veel terughaalden van wat ze al hadden geoefend.

Een duo zag dat ze veel in het blok van 'review' zaten. Ze waren continu hun eigen werk aan het beoordelen. Hun conclusie was dat ze meer moesten durven en niet steeds weer het lied van voren af aan moesten spelen.

We zijn veel in 'planning' blijven hangen, vond een groepje meiden. Ze concludeerden dat het niet erg is wanneer het een beetje rommelig is. Want hun manier van steeds structureren bleek nu niet te werken. Ook zagen ze dat ze zichzelf of hun werk veel afkraakten. De monitor gebruikten ze op een negatieve manier. Besloten werd dat negatieve opmerkingen niet meer toegestaan werden. Ze moesten motiverend gaan werken.

Wat er gebeurt door de analyseopdracht is dat de leerlingen eigenaar worden van hun eigen creatieve proces. Ze zien wat er gebeurt, kunnen een moment erbuiten treden en van een afstandje hun eigen proces interpreteren. Dat betekent dat ze zien welke ingrediënten er in meer of mindere mate naar voren komen, en wellicht zelfs wat dit tot gevolg heeft. Ook kijken ze zo naar het groepsproces. Ze zien hoe de groep zich globaal gezien ontwikkeld heeft. De functie van de 'monitor' als ingrediënt is hierin belangrijk. Leerlingen leren zo niet alleen hun creatieve proces, maar ook hun groepsproces te ontdekken.

Een model is een spiegel van het creatieve proces, maar schrijft het proces niet voor. Het meest interessante in dit model speelt zich af tussen de blokken. Het gaat er om hoe de aandacht wordt verdeeld tussen de verschillende ingrediënten. Ritme en dynamiek zijn als het ware de pijlen tussen de verschillende ingrediënten. Zinnen kunnen een overgang van blok naar blok aangeven. Soms gaat de aandacht razendsnel van het ene blok naar het andere. En juist dan gebeurt er iets. Misschien wel datgene wat ook wel een aha-erlebnis of flow genoemd wordt. Bijvoorbeeld een cruciale zin, een goed muzikaal idee of het samenbindende gevoel dat alles op zijn plek valt.

Csikszentmihalyi noemt de optimale ervaring in een creatief proces 'flow'. Dit zou kunnen plaatsvinden in moeilijke, zware, riskante situaties die veel eisen en waarin een element van nieuwsgierigheid en ontdekking zit. Wanneer vaardigheden en uitdaging toenemen, is een status van 'flow' eerder te bereiken. Dit betekent dat dit ook goed plaats kan vinden in een proces van componeren.

Een creatief proces is een van de meest ongrijpbare en onbegrijpbare processen in de kunst. En dat roept wellicht de neiging op om dit ook zo te laten. Maar het verliest haar magie niet wanneer er geprobeerd wordt haar in een model te laten passen. Voor schrijfprocessen, zoals een compositie, kan het model van Flower & Hayes hierbij verhelderend zijn. In het onderwijs heeft het begrijpelijk maken van een creatief maakproces een meerwaarde voor de leerlingen. En ook voor de docent. Maar er bestaat geen modelcompositie. Iedere creatief proces van een compositie kent haar eigen dynamiek. Een model kan alleen helpen om dit in kaart te brengen.